

Rosmalla

7 uxoribus 7 filius. *Donatio Alfgeri.*

Anno uero .ii. eiusdem regis Ludowici tradidit Alfger in pago rexandria siue testar banto in uilla Empele eccliam 7 mansu unu. 7 prata. 7 in Hunsete mansos .iii. 7 in hatalle mansu dimidiu. 7 in Ortmon terra ad modia .x. sementis. 7 prata. 7 in illa silua porcos duo. 7 in Rosmalla mansu plenu cu pratis. 7 in silua porco .vi. Et in Herpina mansu plenu cu pratis. 7 in Angrisa mansu dimidiu. 7 in Ostrol tram ad modia .x. 7 in silua porcos duos. 7 prata. Et mancipia .xx. v. In earatione ut sibi ad dies uite sue p̄staret abb eccliam in Maruilde. 7 ad ipsa p̄tinentes mansos .ii. 7 in sup mansos .x. cu pleno seruitio. 7 in palethe mansu in dominicatu. 7 mansos seruitis .v. 7 mancipia .l. vi. Et p̄bitu ei ut req̄res ad scm̄ Haharnu reuerterent. *Donatione hominu*

1200
jaar

Rosmalen

Orthen

Empel

Engelen

Heemkundekring Rosmalen

Jaargang 25 – Nummer 3

COLOFON

Rosmalla (ISSN 0925-2894) wordt drie keer per jaar uitgegeven onder eindverantwoording van het bestuur van de Heemkundekring Rosmalen. Gevestigd in Perron-3 Rosmalen Postbus 64 5240 AB Rosmalen

www.heemkundekringrosmalen.nl
info@heemkundekringrosmalen.nl

Bestuur Heemkundekring Rosmalen:

- Wilma van Creij, voorzitter
- Truus Birsak-Verhallen, Secretaris
- Henda Pennings, penningmeester
- Rien van Grunsven, bestuurslid
- Kitty van der Doelen-Crane

Werkgroep Redactieraad 'Rosmalla':

- Gerrit Mol
- Frans Vos
- Michiel van Heumen
- Wil Coppelmans
(lay-out en tekstverwerking)

Productie:

- Druk: Nextprint B.V. Rosmalen

Losse nummers:

- €5,50 per uitgave

Distributieadres:

- Henda Pennings
Vliertwijksestraat 4c
5249 RH Rosmalen

Kopijadres:

- Heemkundekring Rosmalen
Postbus 64 5240 AB Rosmalen
- g.mol@ziggo.nl

Ledenadministratie:

- Henda Pennings
Vliertwijksestraat 4c
5249 RH Rosmalen

Iedere auteur draagt persoonlijke verantwoordelijkheid voor zijn of haar artikel. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd tenzij bronvermelding plaatsvindt.

JAARGANG 25 - NUMMER 3

DECEMBER 2015

Inhoudsopgave	Pagina
<i>Redactie</i> Voorwoord	2
<i>Gerrit Mol</i> Blazoën	2
<i>Michiel van Heumen</i> Een Rosmalense polderkaart uit 1782/83 van de Bossche landmeter Johan Camp (deel 1)	3
<i>Huber van Werkhoven</i> Piet Verstappen, de verenigingsman van Rosmalen	11
<i>Redactie</i> Kleine foto's, pakkende verhalen, grote gezinnen!	14
<i>Wim Veekens</i> Maliskamp: een weduwe op stroperspad (1775)	19
<i>Gerrit Mol</i> De Willibrordkerk in Hintham	22
<i>Jo Versteijnen</i> De medische zorg binnen de gemeente Rosmalen	24
<i>Gerrit Mol</i> Het kerkelijk verenigingsleven in Hintham	26
<i>Gerrit Mol</i> Aantekeningen uit Brabantia	27
Heemkundekring Rosmalen dankt zijn sponsors.	28

Foto omslag:

In de Codex Laureshamensis, vervaardigd tussen 1170 en 1175, staat een aantekening die verwijst naar een schenking in 815 door een zekere Alfger aan de abdij te Lorsch nabij Worms, o.a. over bezittingen in Angrisa (Engelen), Ortinon (Orthen), Empele (Empel) en Rosmalla (Rosmalen). Deze aantekening, gevonden in een rond 1175 opgestelde kopie van afspraken over schenkingen in het verleden, was voldoende reden om in 2015 een 1200-jarige naamsvermelding te gaan vieren met de vier daarin vermelde en eeuwenoude nog steeds bestaande gemeenschappen binnen de nieuwe gemeente 's-Hertogenbosch, ieder met hun eigen historie.

Voorwoord

Redactie

"Rosmalla" is min of meer het visitekaartje van onze heemkundekring. Daarmee doet de redactie niets af aan het schitterende werk van de andere werkgroepen, want die zorgen wel vaak voor de aanvoer van artikelen. Exposities, lezingen en presentaties worden vaak geboren in de werkbijeenkomsten in ons heemhuis. Dat blijkt ook weer uit deze aflevering van ons blad. Zeer gevarieerd, vinden wij, voor elk wat wils. Ook "buitenstaanders" hebben weer voor een interessant nummer gezorgd. Lees en geniet!

Blazoen

Gerrit Mol

Mede namens onze heemkundekring is Will van den Elzen vertegenwoordigd in de straatnamencommissie van de gemeente 's-Hertogenbosch. Will heeft daarbij vooral het vizier gericht op het behoud van het Rosmalense gezicht in onze nieuwe straatnamen. Nu zag ik onlangs tot mijn grote verbazing de naam "Blazoen" verschijnen in de nieuwe wijk waar voorheen ons OJC-sportpark was gevestigd. Ik had daar minstens de Jan van Roosmalenstraat verwacht, of het "Schiete-mar". Het Harrie Coppenspark zou ook een optie zijn geweest (Harrie krijgt overigens over enige tijd toch zijn straatnaam in het dorp!). Will van den Elzen begreep mijn commotie en gaf de volgende uitleg.

"Blazoen heet de straat waar nieuwbouw gerealiseerd wordt door Hoedemakers en van Wanrooij. Hier kun je navolgende betekenis aan toekennen.

Blazoen is een zeer belangrijk item bij het boogschieten, dit is namelijk de schijf waarop gericht wordt en je schiet het beste als je het centrum van het blazoen weet te raken. De grootte van het blazoen varieert

aan de hand van de afstand van waar je schiet.

Een huis kopen is voor iedereen een belangrijke zaak. Als het huis jou en je gezin goed bevalt heb je in de roos geschoten en zou het zo maar kunnen zijn dat je er je hele leven blijft wonen.

Deze twee dingen hebben er voor gezorgd dat de door mij in de straatnamen-commissie voorgestelde naam: Het Blazoen geaccepteerd is. Bovendien zit de Nederlandse Handboogbond al sinds jaar en dag op het aangrenzend terrein."

Een Rosmalense polderkaart uit 1782/83 van de Bossche landmeter Johan Camp (deel 1)

Michiel van Heumen

In de kaartencollectie van waterschap De Maaskant, bewaard bij het Brabants Historisch Informatiecentrum (BHIC) in 's-Hertogenbosch, berust een intrigerende kaart. Het gaat om een kaart van de Polder van der Eigen, een van de rechtsvoorgangers van De Maaskant, gelegen ten oosten van 's-Hertogenbosch. De kaart ba-

Afb 1: Titel polderkaart van Camp, 1795-1799

seert zich op een opneming van de Bossche landmeter Johan Camp uit 1782-1783, maar de titel [Afbeelding 1] wijst op een datering uit de periode 1795-1799. Deze vermeldt namelijk dat de kaart is opgemaakt op verzoek van "Burgers Gecommitteerdens En Geerfdens" van de polder, terwijl de maker, Joh. Camp, geadmitteerd landmeter van Bataafs Brabant wordt genoemd. De archieven van de polder geven geen opheldering.

Op 8 juli 1782 besloten de gekwalificeerde ingelanden van de Polder van der Eigen hun polder te laten opmeten en karteren door de Bossche landmeter Johan Camp. Het doel hiervan was een nieuw, accuraat verpondingskohier op te stellen, waardoor werd voorkomen, zoals tot dan toe voorkwam, dat eigenaren van landerijen in de polder de jaarlijkse omslag niet betaalden en de andere eigenaren daardoor onevenredig werden belast. De penningmeester van de Polder van der Eigen, Versfelt, had in het verleden herhaaldelijk gewezen op het financieel nadeel dat de polder hierdoor leed en op de onrechtmatigheid ervan. Landmeter Johan Camp kreeg de opdracht om de gehele polder op te meten en drie kaarten te ma-

ken: een betreffende de polder van Nuland, een van de polder van Rosmalen en tenslotte een van de polder van Orthen, gezamenlijk de Polder van der Eigen omvattende. Daarbij moesten "Renvoijen" komen met de namen van de eigenaren van de percelen in de drie polders. Het woord 'renvoijen' is hier gebruikt in de betekenis van 'verwijzingen', van lijsten naar de kaarten namelijk. Van de drie kaarten moest Camp een "Generaale Kaart", van de gehele Polder van der Eigen dus, vervaardigen. Ter uitvoering van deze resolutie, sloten op 5 augustus 1782 de gecommiteerden van de ingelanden met Camp een contract ten overstaan van de Bossche notaris Johan Versfelt – de laatste was de genoemde penningmeester van de polder. De gecommiteerden kwamen met Johan Camp overeen dat deze de landerijen in de Polder van der Eigen nauwkeurig zou opmeten "en zoo wel van ieder Perceel als van alle de dijken, Wegen, Weteringen andere Uijtvlieten en sluijzen" drie kaarten zou maken (de polders van Rosmalen, Nuland en Orthen). Van die drie kaarten moest een "Generaale Kaart Fugeratieff" worden gemaakt. Tevens moest een "Renvooij" [Afbeelding 2] dat daarop be-

The image shows a handwritten document titled "Renvooij Relatief". It lists the names of landowners and their shares in the polder. The text is in Dutch and includes a list of names and their respective shares.

Namen der Respectieve Geerfdens		Morgen	Roeden
1	Leen Grintie den Bannen van Engelen	1	46
2	Het Dorp van Orthen	1	579
3	Meerwaard van Meerwijk een Grins Over een Stak buiten Dijk	1	138
4	Meerwaard van de Grint	4	43
5	Prædican Biecht Een Stak No. hertendig van Geerf Abbeide	1	119
6	Mattys Teunissen	2	432
7	Balkhaar van Rosmalen	2	42
8	Meerwaard van Meerwijk een Grint		39
9	De Polder De begrinde Ede toe de Doordringing	1	14
10	Den Zeeven En Grins Looft de Doordringing	1	53

Afb 2: Aanvang van het renvooi van de polder van Orthen, waarschijnlijk 1782

trekking had worden samengesteld, met aanwijzing van de nummers van ieder perceel zoals op de kaart vermeld, de respectievelijke namen van de eigenaren en de grootte van de percelen in morgens, honden en roeden, "ieder

morgen gerekend op 300 Roeden Bossche Maat”. In geval vanwege de polder of door ingelanden later een hermeting zou plaatsvinden en deze niet bleek overeen te komen met de opgave van landmeter Camp, zou deze hermeting voor zijn rekening komen en werd hij ook aansprakelijk gesteld voor alle onkosten die daaruit voortkwamen. De landmeter kreeg bij de opmeting vanwege de polder een kundig persoon toegevoegd, die hem moest assisteren. Voor iedere morgen ontving Johan Camp vijf stuivers, die in drie termijnen werden betaald; twee stuivers als de eerste opmeting was verricht, eveneens twee stuivers als hij de eerste kaart met de renvooien klaar had en de laatste resterende stuiver wanneer de “Generaale Kaart Fugeratieff” was gemaakt. Camp had oorspronkelijk tijdens onderhandelingen 6 ½ stuiver gevraagd voor elke morgen die hij zou inmeten, maar het polderbestuur heeft daarop dus 1 ½ stuiver afgedongen.

Landmeter Camp is voortvarend te werk gegaan. Al vóórdat het contract getekend was, ving hij in Orthen aan met het opnemen van de landerijen. In de periode 22 juli tot 20 augustus 1782 heeft Camp de percelen in het vrijdom Orthen opgemeten en in kaart gebracht. Hij kreeg daarbij assistentie van Dirk Gloudemans. Het opmeten en “decarteren” (=in kaart brengen) van de landerijen in het Nulandse gedeelte van de polder Van der

*Afb 3: Het begin van de polder:
noordelijk gedeelte van de Nieuwendijk in Rosmalen
(Stadsarchief 's-Hertogenbosch)*

Eigen heeft in augustus en september plaatsgevonden. In Nuland heeft Camp de nodige assistentie gehad van Schalk van de Ven, die hem 11 ½ dag heeft geholpen.

Het jaar daarop heeft Johan Camp in Rosmalen [Afbeelding 3] vertoefd: vermoedelijk is hij daar eind mei met opmeten begonnen en heeft aan opmeten en in kaart brengen van de Rosmalense polder gewerkt tot in december. Johannes Jan Wijnen, Jacobus van den Berk en Lambert van den Dungen (Empelse Hoeve) hebben hem daarbij geassisteerd en de landerijen aangewezen. In de periode mei-juni 1783 heeft hij ook nog drie dagen gewerkt aan het opmeten van ruim 60 morgen in Nuland, waarvan men blijkbaar eerst niet in de gaten had dat deze ook tot de polder behoorden, althans dat daarover polderlasten werden omgeslagen. Uit de bijbehorende renvooilijst wordt duidelijk dat het gaat om het terrein gelegen tussen het kasteel van Geffen, huize 't Elsbosch en de zomerdijk. Deze 60 morgen zijn vervolgens bijgetekend op de kaart van Nuland. Op het laatst van het jaar heeft landmeter Camp de “kaart fugeratieff” aan de polder opgeleverd en ontving hij voor de 3423 morgen 1 hond 86 roeden die hij had opgemeten en in kaart gebracht, de laatste stuiver voor elke morgen, in totaal f 171,- . Om de vier kaarten goed te bewaren heeft Jan Wansing, meester blikslager in 's-Hertogenbosch, in 1784 in opdracht van het polderbestuur vier blikken bussen gemaakt.

De kaart waar het hier over gaat en die bewaard wordt bij het BHIC is de door Johan Camp vervaardigde deelkaart-Rosmalen. [Afbeelding 4, zie pagina 6 en 7] Alleen voor zover het de polder van Rosmalen betreft, zijn de percelen genummerd, met uitzondering van de Empelse Hoeve. Deze nummers verwijzen naar de bijbehorende renvooilijst met namen van eigenaren uit 1783. De percelen van de polders van Orthen en Nuland zijn op de kaart ingetekend, maar zonder de nummers die corresponderen met de renvooilijsten. De schaal aanduiding op de kaart is in Rijnlandse roeden, opvallend als we weten dat voor het noteren van de grootte van de landerijen op de renvooien de morgen gerekend werd op 300 roeden Bossche maat. Welke methode Camp heeft gebruikt om de landerijen in te meten, is niet bekend. Hield de assistentie van de kundige kracht die hem vanwege de polder werd toegevoegd in, dat deze ook als sleper van de meetketting [Afbeelding 5] fungeerde? Meetgetallen zijn niet bewaard gebleven, wel het eindresultaat van de meting, de oppervlakte van de percelen, en natuurlijk de kaart.

De kaart als rechtstittel in een grenskwestie in de 19e eeuw

Zoals in de aanvang van dit artikel uitgelegd, dateert de hier besproken kaart van Camp uit de jaren 1795-1799. Er moet ook een oorspronkelijke kaart, daterend uit 1783, zijn geweest, die vermoedelijk in 1873 nog in het archief van de polder berustte. Het was waarschijnlijk deze originele kaart die één van de door het waterschapsbestuur aangedragen rechtstitels was (samen met twee oude oorkonden van de Hertog van Brabant uit 1309 en 1346), die een rol hebben gespeeld in een kwestie rond de vaststelling van het bijzonder reglement door Provinciale Staten. Ik beperk me wat betreft deze kwestie tot de hoofdlijnen en zal uiteindelijk over de kaart spreken. Begin 1862 werd een Algemeen waterschapsreglement voor de Noordbrabantse waterschappen uitgevaardigd. De achterliggende gedachte was hiermee het waterschapsrecht te stroomlijnen en zaken die voor alle waterschappen golden in dit ene reglement te regelen in plaats van dezelfde zaken telkens in aparte reglementen voor de waterschappen afzonderlijk te herhalen. Het eigen karakter van elk waterschap kwam tot uitdrukking in een bijzonder reglement, dat na de vaststelling van het algemeen reglement door ieder afzonderlijk Brabants waterschapsbestuur moest worden gemaakt. Ook het bestuur van Waterschap de Polder van der Eigen kweet zich voortvarend van deze taak en had al op 1 mei 1862 een ontwerp van een dergelijk reglement opgesteld. Deze bijzondere reglementen vingen aan met een beschrijving van de grenzen van het waterschap en het was de taak van de ingenieurs van de Waterstaat in Noord-Brabant in opdracht van Gedeputeerde Staten (G.S.) om plaatselijk de opgegeven grenzen na te gaan. Het was juist over het grondgebied van de Polder van der Eigen dat zich eerste helft van de jaren zeventig een conflict zou voordoen, dat uiteindelijk een financiële kwestie werd. In 1863 was het ontwerp van het Polderbestuur naar Waterstaat gestuurd, maar jarenlang werd er vanwege personeelsgebrek (er moesten een groot aantal bijzondere reglementen worden gecontroleerd) niets aan gedaan. Pas in 1871 ging B. Hoogenboom, ingenieur bij het 1e arrondissement sinds mei 1870, zich bezighouden met het onderzoek van de door het waterschap aangegeven grenzen. Zijn superieur, hoofdingenieur H.S.J. Rose, zond op 27 april 1871 een brief, met bijgevoegd de grensaanwijzing van Hoogenboom, aan G.S. Rose had vragen en opmerkingen over een aantal landerijen buiten de polder, in het grondgebied van de in 1864 opgerichte binnepolder van Rosmalen en Nuland gelegen. Het ging

om lager gelegen gronden in de Kattenbosch, binnen de ringdijk van Rosmalen en Nuland, die door de Bruggense sluis hun water in de Polder van der Eigen loosden. Rose wilde weten op grond waarvan door het waterschap van der Eigen polderlasten werden geheven over deze landerijen. Hij vond het niet billijk dat die percelen gelijke las-

Afb 5: Meetketting van een landmeter

ten betaalden als die in de Polder van der Eigen, terwijl zij tevens door de binnepolder van Rosmalen en Nuland werden aangeslagen. In februari-maart 1873 heeft het waterschapsbestuur door het opvoeren van een aantal oude rechtstitels geprobeerd aan te tonen waarom het gerechtigd was om lasten te heffen op gronden van de binnepolder. Een van de titels waarop het zijn aanspraken grondde, was een oude kaart van ingenieur landmeter Joh. Camp uit 1782/1783 met de “bijbehorende staten” (hiermee worden de renvoeien bedoeld). G.S. vroegen na ontvangst van de brief van hoofdingenieur Rose het waterschapsbestuur om een nieuw bijzonder reglement. Het gewijzigd ontwerp, vastgesteld door het bestuur op 25 februari 1873, laat zien dat het geen krimp gaf. In artikel 1 betreffende de grensscheiding wordt, na het letterlijk overnemen van de grensbeschrijving van Hoogenboom, een lange lijst van kadastrale nummers van landerijen toegevoegd, die zijns inziens tot de Polder van der Eigen werden gerekend. Bovendien werd in artikelen 10 en 11 bepaald dat degenen die nieuwe eigendommen verkregen die dijkonderhoudsplichtig waren of binnen de grensbepaling gelegen, binnen 6 maanden bij de secretaris-penningmeester van het waterschap van de verwerving aangifte moesten doen. In de zomerzitting van Provinciale Staten in 1873 werd dit ontwerp besproken, maar inmiddels waren er bezwaren

SPECIFIQUE GEMETE CAART FIGURATIEF

*Van de Respectve Polders Van Nuland, Rosmalen, Empel,
se Heeren, en Orthen, Vervallende de Polder Van der Eigen
Geformerd ter Requisitie van Burgers Gecommitteerdens
En Geirfdens Van Gemelde Polder*

*Op Genomen in de Jaare 1702. en 1706. Drie en Tachtich
Door*

Van de Gecommitteerde Gedeputeerde van Batavia, Prins van

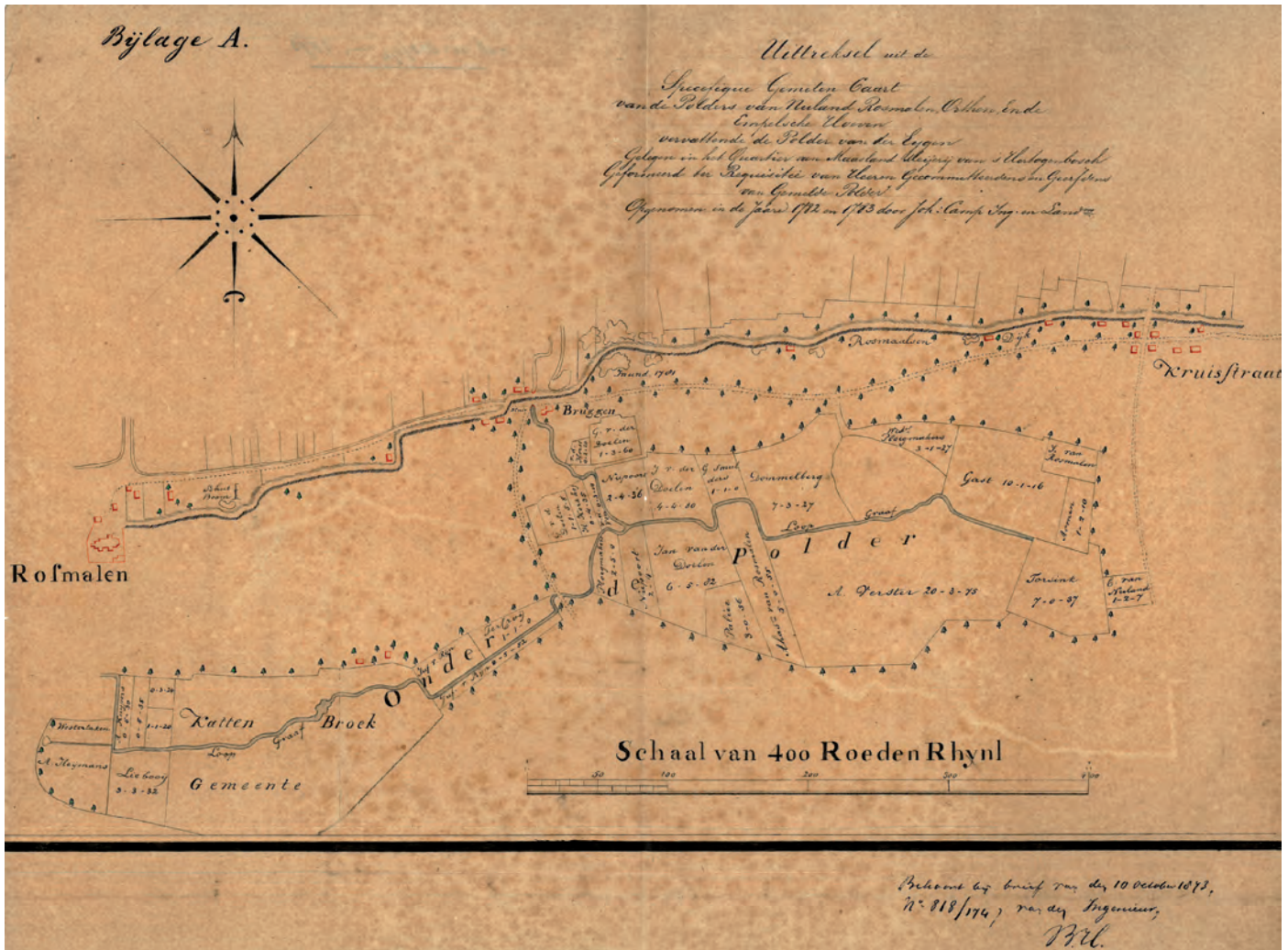

Afb 4: Kaart van de Polder van der Eigen

vervaardigd door Johan Camp, 1795-1799

Afb 6: Uittreksel door ingenieur Hoogenboom van de kaart van Camp betreffende de landerijen in de binnenpolder van Rosmalen, 1873

binnengekomen van de ingelanden en het bestuur van de binnenpolder van Rosmalen en van het gemeentebestuur van Rosmalen. Met name het bezwaar van het bestuur van het Waterschap de Binnenpolder van Rosmalen en Nuland van 21 april 1873 toont dat het weinig ophad met de historische argumenten van de Polder van der Eigen. Zonder veel omhaal werd gesteld dat vroegere resoluties hun belang verloren hadden, en dat de landerijen op de oude kaart van Camp voorkwamen bewees niets. Het bestuur was van mening dat geen polderlasten, maar sluisgelden van die landerijen werden geheven, die teruggingen op een “ver verleden”, toen de betrokken eigenaren dat zo bij de bouw van de sluis door de Polder van der Eigen met die polder hadden afgesproken. Om de zaak te kunnen afdoen heeft de hier boven genoemde ingenieur

Hoogenboom na de zomerzitting in opdracht van G.S. onderzoek gedaan naar “feiten en toestanden” en de waarde van de overlegde titels. Hij heeft van de voorzitter van het waterschap inzage gekregen in de kaart van Camp en de bijbehorende renvoeien. Hiervan heeft Hoogenboom “uittreksels” gemaakt; voor wat betreft de kaart wil dat zeggen dat hij het betwiste deel (de landerijen binnen de ringdijk in de Kattenbosch) heeft overgetekend. In zijn rapport aan de hoofdingenieur van 10 oktober 1873 heeft hij deze kaart als bijlage A toegevoegd. [Afbeelding 6]. Twee exemplaren van die bijlage zijn bewaard gebleven in het archief van Provinciale Waterstaat. De overtekening toont aan dat de kaart van Johan Camp die door Hoogenboom gezien is, zonder twijfel dezelfde is als de hier besproken deelkaart-Rosmalen van Camp. Op de

bijlage wordt bovendien de titel van de kaart vermeld:

Specifique Gemeten Caart
van de Polders van Nuland Rosmalen, Orthen Ende
Empelsche Hoeven
vervattende de Polder van der Eijgen
Gelegen in het Quartier van Maasland, Meijerij van 's
Hertogenbosch
Geformeerd ter Requisitie van Heeren Gecommitteerden
En Geerfdens
van Gemelde Polder
Opgenomen in de Jaare 1782 en 1783
door Joh: Camp Ing. en Landm

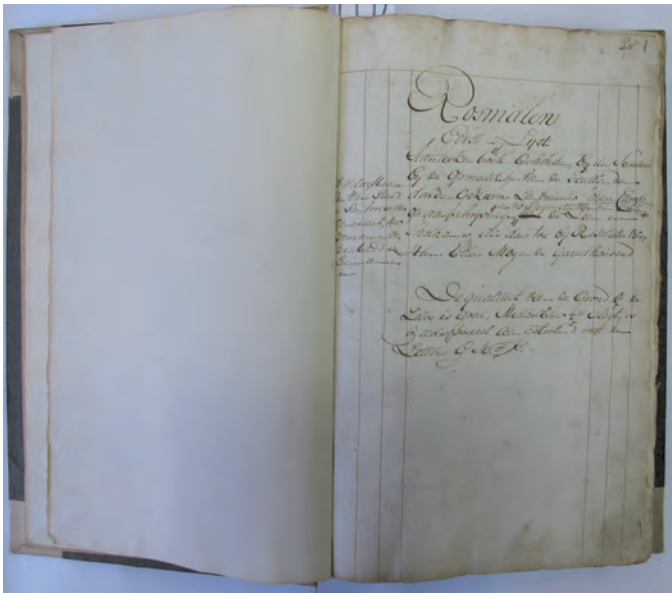

*Afb 7: Tekening van een
geadmitteerde (bevoegde) landmeter in 1800*

Het feit dat in de titel wordt gesproken van “Heeren Gecommitteerden En Geerfdens” en Johan Camp ingenieur en landmeter wordt genoemd, maken het waarschijnlijk dat het om de originele deelkaart-Rosmalen gaat, die zich dus in 1873 nog in het archief van de Polder van der Eigen bevond. Een aantal opmerkingen in het rapport van ingenieur Hoogenboom over deze kaart zijn van belang. Landmeter 1e klasse Heijerman had in opdracht van het bestuur van de Polder van der Eigen een staat van percelen gemaakt gelegen in de binnepolder (sectie F kadastrale gemeente Rosmalen) die geacht werden tot eerstgenoemde polder te behoren. Deze staat is gebruikt voor de grensbeschrijving in het gewijzigde ontwerp-bijzonder reglement van 25 februari 1873 (artikel 1). Hoogenboom heeft de uitkomst van de totale oppervlakte van die staat (118,7259 ha) vergeleken met de opgave van de grootte van de percelen in de Kattenbosch in de renvooi bij de kaart uit 1783 (139 morgen en 376 roeden Rijnlandse morgen). Zijn bevinding is dat dit goed met elkaar overeenstemt. Johan Camp heeft dus, in afwijking van het contract uit 1782, de Rijnlandse morgen gebruikt voor het opmeten van de landerijen. Ik heb dit nog gecontroleerd door de oppervlakte van de 16e en 17e Hoef in de Rosmalense Hoeven, zoals vermeld in de renvooiijst (met aannahme van de Rijnlandse morgen), te vergelijken met de oppervlakte van deze landerijen in de *Oorspronkelijk aanwijzende tafel* (OAT) uit 1832 (resp. OAT B 475-480 en B 465-474). De totale oppervlakte van beide genoemde Hoeven blijken inderdaad bijna overeen te komen. Op het “uitreksel” van de kaart van Camp zijn de grootte der percelen ingeschreven. Deze stonden vermeld in de oorspronkelijke kaart, Hoogenboom constateert dat die ingeschreven grootte niet altijd overeenstemt met die van het renvooi. In de “heruitgave” van de kaart uit 1795-1799 zijn uitsluitend de nummers van de renvooiijst in de percelen geschreven, de oppervlakte van die gronden is daarop niet vermeld. Bij het tekenen van

Item	Value	Date
1. Materiaalkist	1	1795-1799
2. Meetkoord	2	1795-1799
3. Pinnen	3	1795-1799
4. Stokstatief	4	1795-1799
4A Planchet met meetinstrument	4A	1795-1799
4B schietlood	4B	1795-1799
5. Meetketting	5	1795-1799
6. Kettingsleper met jalons	6	1795-1799
7. Balise	7	1795-1799
8. Kijker	8	1795-1799
9. Meetlat	9	1795-1799

*Afb 8: Overlijden van Johan Camp in het Bossche
Groot-Ziekengasthuis, 1807 (Stadsarchief 's-
Hertogenbosch, oud-archief GZG, toegang 393,
inventarisnummer 515)*

Afb 9: Aanteekenboek van dorpssecretaris Johan Adriaan Esser van de opmeting van landerijen in Rosmalen in 1792 (Stadsarchief 's-Hertogenbosch, collectie aanwinsten)

laatstgenoemde kaart is het renvooi dus “ernaast gelegd”.

Johan Camp

Wie is hierboven besproken landmeter Johan Camp? [Afbeelding 7] Hij wordt katholiek gedoopt in 's-Hertogenbosch op 7 januari 1721 als Johannes Hendricus Alexander en is de jongste zoon uit een gezin van zeven kinderen van het echtpaar Johannes Judocus Camp en Anna Walmans. De vader is eerst een ruiter in garnizoen in 's-Hertogenbosch en later zelfstandig winkelier. Johan Camp wordt sinds 1755 enkele malen vermeld te 's-Hertogenbosch als “inwonend burger en coopman”. Aangetroffen documenten in het notarieel archief van 's-Hertogenbosch wekken de indruk dat hij gehandeld heeft in kruidenierswaren. In 1756 krijgt hij toestemming van de Raad van Brabant om als landmeter werk-

zaam te zijn en een dergelijke admissie, maar dan voor Gelderland, verkrijgt hij in 1768 van het Gelderse Hof. Volgens onbevestigde berichten van zijn zoon zou hij in de jaren veertig als ingenieur bij de staf van het Staatse leger zijn geplaatst. We treffen hem vanaf 1761 achtereenvolgens aan als wonende in Halder onder Sint Michielsgestel, Zaltbommel, Oss en Engelen. Op latere leeftijd is hij teruggekeerd naar 's-Hertogenbosch, waar hij op 11 juni 1807 als gevolg van “ouderdom” (hij was toen bijna 86 ½ jaar oud) in het Groot Ziekengasthuis is overleden. [Afbeelding 8]. Camp heeft naast de polderkaart nog meer opmetingswerk in Rosmalen verricht. Ongeveer tezelfdertijd als hij de percelen in de Polder van der Eigen heeft opgemeten, is door hem van 's-Hertogenbosch en omgeving (waaronder ook Rosmalen en Hintham) een “Nadere Opneming” gedaan (in 1783 en 1784), wat resulteerde in een ongedateerde “Caert Figuratief van de Stad Forten en Situatie van 's Bosch”. In 1792 tenslotte heeft hij samen met landmeter Clasinus van Diggelen geheel Rosmalen opgemeten, een indrukkend werk dat ons is overgeleverd in een aantekenboek van de Rosmalense dorpssecretaris Johan Adriaan Esser. [Afbeelding 9] Deze opmeting vormde een onderdeel van een operatie in de gehele Meierij in 1792-1793, waarbij een klein legertje landmeters in de verschillende dorpen opmetingen hebben verricht teneinde de slecht bijgehouden verpondingskohieren te kunnen bijwerken. Deze operatie is geïnstigeerd door de Raad van State (waarbij met name de “extra-ordinaris Leenman van de Leen- en Tolkamer” mr Caspar van Breugel een belangrijke rol heeft gespeeld) en is in oorsprong bedoeld om een meer evenredige verdeling van de lasten op het gebied van de belastingen te realiseren. De opmetingen van Camp en Van Diggelen hebben niet geresulteerd in een kaart, maar het aantekenboek van secretaris Esser (dat door het Stadsarchief 's-Hertogenbosch een aantal jaren geleden op een veiling uit particulier bezit is aangekocht) helpt ons om de landschappelijke situatie al veertig jaar vóór de invoering van het kadaster in 1832 in kaart te kunnen brengen.

(wordt vervolgd)

Piet Verstappen, de verenigingsman van Rosmalen

Huber van Werkhoven

Toen ik eens op bezoek was bij de heemkundekring van Rosmalen, in hun bomvrije kelder onder het voormalige gemeentehuis, botste ik op de fraai opgestelde PTT-uitrusting van een Rosmalense postbesteller. Rob Hoogeboom, lid van onze vereniging en van de Rosmalense heemkundekring, zei dat ik maar eens een praatje moest maken met de vroegere eigenaar van dat uniform, Piet Verstappen. Op de linker revers van het uniformjasje prijkte het lintje van een koninklijke onderscheiding (afb. 1). Verstappen werd namelijk ooit onderscheiden als 'de verenigingsman van Rosmalen'. Nieuwsgierig geworden naar de geschiedenis die hier achter schuilt maakte ik een afspraak voor een gesprek. En daar zou ik geen spijt van krijgen. Want Piet Verstappen, 81 jaar oud en nog vol energie, bleek een rijke bron van mooie verhalen. Van 1956 tot 1992 werkte hij bij de PTT. Hij is afkomstig

Afb. 1: Uniform en pet van Piet Verstappen.

uit Nuland, uit een gezin van 10 kinderen waarvan de vader tijdens de oorlog was overleden. Al jong moest hij dus meewerken om de kost te verdienen. Zijn eerste baantje was bij een banketbakker. Dat hij meer in zijn mars had, bleek wel toen hij er in slaagde tijdens militaire dienst bij de LOI zijn MULO-diploma te behalen. Daardoor kon hij terecht bij de PTT waar hij aan de slag kon als hulpbesteller

Rosmalen werd zijn thuishaven en dat hebben ze geweten! Hij bouwde er een eigen huis met een grote achtertuin waar hij geitjes hield en herten liet lopen. Daar was hij echter niet zo vaak te vinden, want stilzitten kon hij niet. Piet Verstappen richtte in Rosmalen een judovereniging op, RJC. Hij was er voorzitter van de Vrolijke Vissers, van Stichting St. Lambertus die verantwoordelijk was voor de totstandkoming van gemeenschapshuis De Kentering, van de plaatselijke wielclub en maar liefst 36 jaar lang van de Dobermann vereniging Brabant (afb. 2). Zeven jaar was hij lid van de Raad van Elf. Hij runde in zijn 'vrije tijd' een autoverhuurbedrijf en had (en heeft nog steeds) een winkel in sportprijzen. Gevolg: hij kende iedereen en iedereen kende Piet Verstappen. In de oude tijd, toen een postbesteller nog een wandelend postkantoor was die bij de mensen.

Afb. 3: Piet Verstappen met zijn Dobermann in de achtertuin.

thuis alle geldzaken afhandelde en postzegels verkocht, kwam hij sowieso bij alle huishoudens achterom. Het was een gemoedelijke tijd. Als hij aanklopte bij de burgemeester kon hij binnenkomen. Hetzelfde bij de pastorie of het politiebureau.

Toen Piet Verstappen bij de PTT in Rosmalen begon als hulpbesteller had hij vier collega's. Het dorp telde toen

slechts 8000 inwoners, maar had een groot buitengebied. Brieven en pakjes vervoerden ze op de vrachtfiets, want bestelauto's waren een nog onbekende luxe. In de winter viel dat soms niet mee. Eenmaal in de sneeuw, onderweg naar Vinkel, raakten zijn wielen vastgevroren onder de spatborden. Hij kon niet verder en is toen terug geploeterd naar het dorp, zijn fiets met alle spullen achterlatend. Maar er kon ook gelachen worden.

Schertsend vertelt hij over een bezoek aan het nudistenkamp langs de Grote Wetering, waar hij binnenkwam slechts gekleed met zijn dienstpet waaronder hij het geld had gestopt (afb. 3).

Hij volgde allerlei opleidingen en klom op in de organisatie. Van voorman werd hij hoofdbesteller en ten slotte groepsleider postverkeer van de regio 's Hertogenbosch.

Afb. 3: Piet Verstappen in PTT-uniform, met pet en leren bestellerstas.

Zijn eerste grote klus was omstreeks 1972 een reorganisatie van de bezorging bij woningen verder dan 10 meter van de straat. Daar moesten de mensen een groene buitenbus plaatsen. Dat leidde vaak tot heibel bij lui die er niet aan wilden. Het was het begin van de moderne tijd. Mensen moesten voortaan voor alle zaken zelf naar het postkantoor. En de bestellers kregen 40% meer bezorgingen te verrichten. Daardoor werden de contacten met de mensen helaas steeds minder. Rosmalen is in de loop van de jaren gegroeid tot 35.000 inwoners. Bij het vertrek van Piet Verstappen bij de PTT in 1992 was het aantal bestellers gestegen tot 45.

De beste herinneringen bewaart hij aan de periode dat hij de 'zaterdagbestellers' begeleidde. Op zaterdag waren de vaste bestellers vrij. Ongeveer 30 studenten namen dan hun taak over. Het mooie was dat die jonge gasten (anders dan veel vaste krachten) er geen probleem mee hadden dat ze moesten werken voor hun geld. En zelf had hij dan op maandag een vrije dag.

Bij de PTT is er van alles op zijn pad gekomen. Zo was hij lid van de ondernemingsraad, zat hij in de feestcommissie die zich bezighield met jubilea en afscheidsfeesten van directeurs in het district 's-Hertogenbosch, en 'deed' hij de bouw van het postkantoor aan de Raadhuisstraat. Toon Brok was toen zijn directeur. Die is nu 93 jaar oud en elk jaar gaat hij er nog een keer op bezoek. Ja, Piet Verstappen kan terugzien op een rijk en welbesteed leven. Maar tussen de bedrijven door had hij een longoperatie, prostaatkanker, twee hernia's (de aanleiding tot zijn vervroegde pensionering op 58-jarige leeftijd). En hij wordt nu behandeld voor de tweede keer dat hij lijdt aan non-Hodgkin. Voorlopig is hij echter niet klein te krijgen. Een van zijn huidige 'taken' is dat hij geldt als beschermheer van de Rosmalense molen die tegenover zijn huis staat te pronken (afb. 4). Hij houdt een oogje in het zeil en zorgt ervoor dat kwajongens niet op de molen klimmen.

Laatste verhaal: toen er toch een stel jochies boven op de molen rondliepen en niet naar beneden wilden komen, had hij de volgende oplossing: 'Als jullie binnen een kwartier niet weg zijn, zet ik mijn Dobermann onder aan de trap en loop ik weg.' Dat hielp. Meteen waren ze verdwenen!

Afb. 4: Juli 2015: Piet Verstappen als beschermheer bij 'zijn' molen.

Kleine foto's, pakkende verhalen, grote gezinnen!

Kleine foto's, pakkende verhalen, grote gezinnen!

Wat hebben we met veel mensen samen genoten van de prachtige fototentoonstelling over grote Rosmalense gezinnen. Tegelijk overigens van de maquettes met bijpassende foto's van de vroegere en huidige situatie in de kern van ons Rosmalen. En de oude voorwerpen vormden een niet te versmaden randversiering.

De redactie van Rosmalla helpt graag mee de herinneringen vast te houden en biedt u enkele mooie foto's die u nog eens opnieuw en op uw gemak kunt bekijken. Ze werden welwillend aangeleverd door Tiny Kappen. Mogelijk volgen er later nog meer foto's.

Familie van der Els-Duijmelinck

Staan vlnr: Frans (1929-1984), Rien (1921-1973),

Mientje, Theo (1925-2007)

Zittend vlnr: Annie, Koosje (1920-2005),

Johannes Theodorus van der Els (1890-1973),

Agatha van der Els-Duijmelinck (1889-1976), Jan

Familie Korsten-van Rosmalen

**Achterste rij vlnr: Mien (Wil), Annie (1930-2005), Martien, Tien,
Sjaan, Wim (1934-2002) en Marie (1924-2011)**

**Voorste rij: Truus (1922-2008), Theo,
Adrianus (Joy) Korsten (1895-1969), Albert,
Johanna (Hanneke) Korsten-van Rosmalen (1898-1980),
Jan (1936-2010) en Jos (1921-2008)**

Familie van Creij- van Hasselt

Achterste rij vlnr:

**Sjef (1897-1964), Jan (1898-1944), Hein (1901-1989),
Piet (1893-1978), Betje (1895-1988), Willem (1890-1980),
Gret (1889-1966) en Em (1887-1978) met dochter Tien**

Voorste rij vlnr:

**Eduard (1885-1965), Johanna van Creij-van Hasselt (1860-1923),
Sophie (Duits meisje periode 1914-1918),
Matheus (Ties) van Creij (1855-1944) en Bert (1883-1968)**

Familie de Laat-Kuijpers

Staand vlnr: Wim (1913-1944), Jan (1905-1991),

Piet (1906-1973) en Guus (1910-1970)

Zittend vlnr: Cor (1909-1999), Jacobus (Jan) de Laat (1873-1941),

Toon (1914-1978), Bert (1912-1976),

Everdina (Dina) de Laat-Kuijpers (1873-1960),

Truus (1904-1999) en Marie (1907-1991)

Familie Coppens-Hanegraaf

Foto ter gelegenheid van de 25-jarige bruiloft op 6 juni 1948

gemaakt voor de boerderij aan de Schoolstraat

**Op de achterste rij vlnr: Albert, Wim (1928-2002),
Harrie (1929-2011), Theo, Jan (1931-1956) en Cor**

Middelste rij vlnr: Door, Faas, Kaat en Dien

**Voorste rij vlnr: Jo, Mina Coppens-Hanegraaf (1898-1976),
Francien (1940-1996), Bert Coppens (1893-1976) en Mieke**

Maliskamp en omgeving aan de vergetelheid onttrokken (3): een weduwe op stroperspad (1775)

Wim Veekens

Inleiding

Bij het inzien van oude archieven van Rosmalen kwam ik een tijdje geleden een paar interessante stukken uit de tweede helft van de 18de eeuw tegen die onder meer met stroperijen in Maliskamp te maken hadden. Zo ging het bij voorbeeld over jagen buiten de officiële jachtijd en over jagen met netten, strikken en klemmen. In dit artikel gaat het om het laatste onderwerp. Na de inhoud van de brief geef ik nog wat details die met de persoon in kwestie te maken hebben, over illegale jachtactiviteiten en wat de overheid daartegen doet.

Korte weergave van onderwerp

Begin januari 1776 krijgen de schepenen van Rosmalen een missive [ambtelijke brief] van de Raad en Rentmeester-Generaal der Domeinen.¹ Deze brief werd gestuurd, omdat weduwe Van den Broek in de Maliskamp eerder al een brief van de Raad en Rentmeester-Generaal heeft ontvangen met daarin een boeteoplegging vanwege een eind 1775 begane overtreding van de jachtwet. Een bevoegde jager had namelijk een ijzeren klem op haar land in Maliskamp aangetroffen. Daarvoor werd haar dus een boete opgelegd: de weduwe moest binnen 24 uur tien gouden realen betalen.² Aangezien weduwe Van den Broek weigerde te betalen, krijgen nu de schepenen van Rosmalen de opdracht de weigerachtige weduwe uit Maliskamp voor ondervraging uit te nodigen. Ook moeten de secretaris en twee door het gemeentebestuur aangewezen personen, samen met de jager, ter plaatse op onderzoek uit gaan en daarna een verklaring naar de Raad en Rentmeester opsturen.³

Inhoud van brief

De door het gemeentebestuur van Rosmalen ontvangen brief luidt als volgt:

Eerwaarde Heeren,

Verleden week heeft de jager van zijn Hoogheijd den Here Gouverneur ten Comptoire [kantoor] der Domainen gebracht een ejsere klem met een fret daar in verstrikt. De jaager heeft mij verklaard die gevonden te hebben op het land van de wede Van den Broek in Malliscamp in den ingang van een conijneholl, sijnde alle overige conijnehollen toegemaakt. Ik heb haar dierwegens aangemaant ter voldoening der boete daartoe staande, maar zij heeft daaraan niet gedefereert [voldaan], soo dat d’Hr Rentmeester der Domeijnen tegens haar sal moeten procederen, speciaal omdat het fijt geperpetreert [begaan] is op de jagt [jachtgebied] van sijn hoogheijd. Om hier ontrent in ordre vore te gaan gelieve UEerwaardens die wede voor sig te ontbieden om te vordre opgaaf van haar naam en toenaam, mitsgaders [te samen met] die van haare kindren en huijsgenoten of dienstbooden en van alle daar in huijs woonende en mij die dan over te schrijven. Ik sal ook de jaager bij UEerwaardens senden, versoekende dat UEerw: den Heer Secretaris met twee schepenen gelieve te committeeren [opdragen] om met

¹Oud-Archief Rosmalen 1604-1811, inv.nr.116, folio 41 verso – f 42, toegangsnr. 473 (Stadsarchief Den Bosch/ SADB)

²Tien gouden realen was gelijk aan 70 gulden in 1775. Dit blijkt uit een beknopte berekening van de boete (“calange”) in dezelfde bron. Omgerekend naar nu bedraagt de boete ongeveer 670 euro. Het is niet echt eerlijk om dit zo stellen, omdat koopkracht en levenspeil rond 1775 stukken lager waren, maar toch...

³Raad en Rentmeester-Generaal der Domeinen 1515-1816 [= RRG], inv.nr.43, f 129v, toegangsnr. 9 (Brabants Historisch Informatiecentrum/ BHIC, 's-Hertogenbosch)

denselven op het stuk te gaan en door de jaager aanwijzing te laten doen de plaats daar de klem gevonden is, waarna die schepenen mij een declaratoir [verklaring] willen gelieven te geeven, dat de plaatse door de jaeger aangeweesen, de grond of erf van voors: wede Van de Broek is, etc. Was get[ekend]. Willem Cornelis Akkerdijk, en alsoo gedagvaard:

De wede Steeve Faese Van den Broek, de welke is gevraegt de naamen en toenaamen van de lieden in haar huijs, de welke heeft opgegeeven als volgd:

*Megtel, wede Steve Faese Van den Broek, de moeder,
Goyert Van den Broek, Peeter Van den Broek, de zoons,
Leendert Vos, de knegt,
Net Van de Linden, de meijd,
Leen Van den Broek, de dogter.*

Wijders sijn gecommitteerd Abraham Van Linden en Jan Van Lit om in de Maliscamp auculaire inspectie [onderzoek met eigen ogen] te komen neemen benevens den Secretaris.

Land van Van den Broek in Maliskamp

Op welk stuk land in Maliskamp de stroperij heeft plaatsgevonden is niet duidelijk. Steven van den Broek, de overleden man van ‘onze’ weduwe Mech(t)el(t) Verhoeven⁴, had in de achttiende eeuw op verscheidene plaatsen in Maliskamp stukken grond liggen. Een aantal toponiemen of veldnamen laten dat zien. De onder noot 4 genoemde “camp lands De Lodder in Maliscamp” wordt op 20 september 1774 aan de weduwe Steven van den Broek overgedragen door “Johan Willem van den Bongaart, testamentaire executeur des boedels en nalatenschap van wijlen de Heer Rijnier van Boxmeer, coopman in wijnen te S’ Bosch.” In 1786 bezitten weduwe Van den Broek en haar kinderen “een stuk teulland gent. Aan St. Jans Steeg”, “een stuk akkerland met zijne houtgewassen gelegen op de [Maliskampse] Akkers”, “een perceel akkerland genaamd de Geer rondsom met hout beplant”,

“een akker teulland gent. het heemelsveltje”, “een perceel akkerland gent. in de groote Kuijper met hegge hakhout” en “een perceel land in de Klijne Kuijper”.⁵

Jachtovertredingen en overheid

Dat stropen niet specifiek eind achttiende eeuw een probleem was maar ook vóór die tijd, maakt een fragment uit 1635 van de rentmeester van de Domeinen in het Kwartier van ‘s-Hertogenbosch, Andries du Fresne, duidelijk: “veele ingezeetenen van de Meijerij vervorderen sig [veroorloven zich] met strikken, netten ende andersints het wilt op te vangen en te vercoopen, ende daarenboven nog de patrijzen, hazen, conijnen, wilde swanen ende ander wilt met roers [geweren] te schieten tot grote verergeringe [achteruitgang] ende bederffenis [schade] der pagt, jacht en waranden [beschermde jachtgebieden].” Met andere woorden: wat hier beschreven wordt gaat tegen elk ‘placaat’ [document met voorschriften van hogerhand] van de jacht in. De rentmeester krijgt toestemming om voortaan ook als “warantmeester de

afb 1: Een voor een konijnenhol vastgezet fretteer- of buidelnet

⁴ Dat de weduwe met haar meisjesnaam Mech(t)el(t) Hendrik Verhoeven heette en dat ze toen al weduwe was, wordt in 1774 aangegeven bij de overdracht van een stuk land. Bron: Familie-archief Van de Mortel - De la Court, inv.nr. 1891, toegangsnr. 305, BHIC.

⁵ De laatste zes toponiemen komen uit: Rechterlijk Archief Rosmalen inv.nr. 144, zonder folio, 17 mei 1786, toegangsnr. 466, SADB.

⁶ RRG inv.nr. 1 folio 8 - f8v, 26 februari 1635. Leenmannen van de Tolkamer: uit de naam Tolkamer valt af te leiden dat dit instituut zich oorspronkelijk bezighield met de behandeling van tolkwesties. De functie van de (Leen-en) Tolkamer heeft zich later uitgebreid en werd meer een instituut van algemeen, financieel toezicht op de dorpsbesturen van de Meierij, vergelijkbaar met de bevoegdheid van de tegenwoordige Gedeputeerde Staten. Zie: W.J. Formsma, ‘De Archieven van de Raad en Rentmeester-Generaal der Domeinen en der Leen- en Tolkamer in Stad en Meierij van ‘s-Hertogenbosch’, ‘s-Gravenhage, 1949, blz. 12 en 17.

jacht ende warande te defenderen [verdedigen].” Bovendien mag hij overtreders van de jachtvoorschriften voor de “leenmannen van de tholcamer” brengen die boetes en straffen zullen opleggen volgens ‘de placaten’.⁶

Dat jachtvoorschriften niet werden nageleefd en dat het er in het veld niet altijd zachtzinnig aan toe ging, blijkt uit het volgende. Zo zijn er in 1746 bij de Raad en Rentmees-

afb 2: Vangst van Patrijzen met een tiras of sleepnet

ter-Generaal klachten binnengekomen “dat sommige baatsoekende [op eigen voordeel uit zijnde], quaadaardigen en geabandoneerde [verlaten, eenzame] personen niet alleen onderstaan [zich aanmatigen] gedurende desen beslooten jaghtijd tot Rosmalen in ’t veld te komen jagen en stroopen, maar ook sig verstouten met gespanne en uijtgetrokke geweer feijtelijk de oppassers van voorgemelte jaght te resisteren [verzet te bieden], tot soo verre dat se sig niet ontsien op deselve los te branden, alles direct strijdig aan het dispositief [de wettelijke kracht] van de placaten, resolutien [besluiten], ordonnantien [verordeningen] en reglementen op ’t stuk van de jaght in de Meijere van ’s Bosch.” Als ge-

volg hiervan gaat in Rosmalen een waarschuwing uit met vooruitzicht op een zware boete.⁷ Ze geldt voor hen die “binnen het district van de jaght van Rosmalen in ’t veld komen jagen met onbehoorlijke en ongeloofde jaghtgereedschappen, ‘t sij van roers [geweren], boogen, furetten [fretten], leghonden, netten, tirassen, steekgarens, etca.⁸ De vorster [gerechtsbode] van Rosmalen, Hendrik Wens, heeft een aantal dagen later de regels voor de correcte jacht nog maar eens in Rosmalen gepubliceerd.⁹ Vijfeneenhalf jaar later, op zondag 30 januari 1752, publiceert vorster Hendrik Wens op verzoek van de Raad en Rentmeester-Generaal nogmaals de reglementen van de jacht om “het onbehoorlijk jagen tot Rosmalen” tegen te gaan.¹⁰

Slot

In de inleiding heb ik al de officiële jachttijd aangestipt.¹¹ Over het niet in acht nemen van de juiste jachttijd wordt door de Raad en Rentmeester-Generaal der Domeinen veel geschreven en ook over wat dan de gevolgen van dit ‘abuijs’ zullen zijn. Ook “op Maliskamp onder Rosmalen” wordt eind achttiende eeuw het jachtvoorschrift - niet buiten het officiële seizoen te gaan jagen - overtreden. In dit geval wordt de overtreding begaan door een hooggeplaatst persoon. In een van de volgende afleveringen van ‘Rosmalla’ zal ik hieraan een artikel wijden.

Verantwoording illustraties

Afb 1: Handleiding Praktische Dierenbescherming deel 2, 5e aanvulling, december 1981, blz. 123.

Afb 2: J.H. de Rijk, *Vogels en mensen in Nederland 1500 - 1920*, Amsterdam, 2015, blz. 78. (Proefschrift VU).

Naschrift. Een woord van dank aan mijn broer Jan, Henk Beijers (Vught) en dr. Hein Vera (Moergestel) voor hun informatie en adviezen.

⁷RRG inv.nr. 354 folio 200 - f200v, 14 juni 1746.

⁸Leghond is een hond die, nadat hij het wild heeft gelokaliseerd, voor het wild gaat liggen, zodat de jager/ stroper het vangnet over de hond en over de vogels heen kan trekken. (www.dphcn.nl/de-drent/geschiedenis) Tiras is een lang en breed, vierkant trek- of sleepnet om patrijzen, kwartels enz. mee te vangen. (Woordenboek der Nederlandsche Taal [WNT], ‘s-Gravenhage - Leiden, 1960, deel 17, eerste stuk, kolom 215) Steekgaren is een vogelnet van ongeveer een meter hoogte, dat met stokken of vorken dicht over de grond wordt vastgestoken, vooral voor het vangen van patrijzen en kwartels. (WNT, 1940, deel 15, kolom 966)

⁹RRG inv.nr. 354 folio 200v, zondag 19 juni 1746.

¹⁰RRG inv.nr. 354 folio 228, 1752.

¹¹In het fragment van 1746 is de “beslooten jaghtijd” ook al genoemd.

De Willibrordkerk in Hintham

Gerrit Mol

Iedereen kent wel de Annakerk in Hintham. Maar wie weet nog dat er ook een andere parochiekerk was, nog niet eens zo lang geleden? Nu een aantal parochies in 's-Hertogenbosch samengevoegd zijn tot Mariaparochie en zelfs enkele kerkgebouwen “aan de eredienst onttrokken zijn,” zoals dat netjes heet, wordt momenteel intensief gekeken naar wat er aan archief van deze kerken of parochies nog aanwezig is. Uiteindelijk zullen die archieven terecht komen in het

Parochieblad in 1977

Stadsarchief, zo is de bedoeling. De redactie van Rosmalla keek deze keer mee, vooral naar wat er nog te lezen valt over de toenmalige Willibrordusparochie in Hintham-Zuid. Het kerkbestuur en de eerste pastoor van deze kerk werden op 24 november 1966 geïnstalleerd. Die pastoor was J. van Gastel, 46 jaar oud. Deze was al als assistent van pastoor De Leijer werkzaam in de Annakerk. Tot de eerste kerkmeesters hoorden o.a. de heren Janzing en

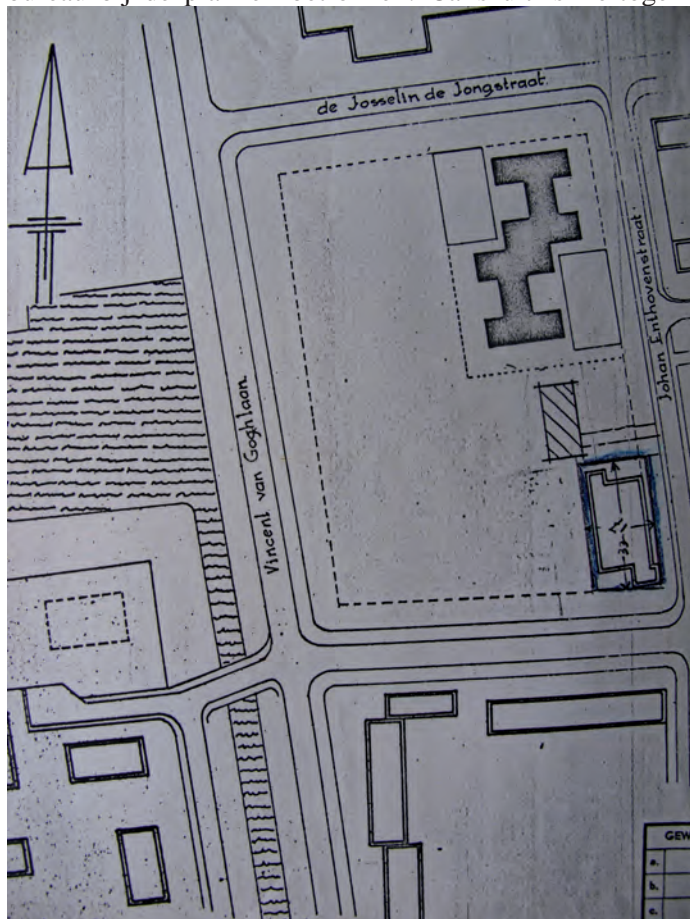
Lensing. Er wordt hard gewerkt om een kerkgebouw te krijgen op de hoek J. van Enthovenstraat/ Karel En-

In antwoord op Uw in nevenvermeld schrijven gedane verzoek om toestemming tot het bouwen van een noodkerk op de hoek van de Johar Enthovenstraat en de Karel Ensinkstraat in plaats van op de hoek van de Karel Ensinkstraat en Adriaan de Leliestraat, waarvoor wij U in ons schrijven van 13 februari 1967, nr. 301 met toepassing van artikel 49, 1e lid, sub e van de Woningwet medewerking hebben toegezegd, delen wij U mede, dat onzezijds hiertegen geen bezwaren bestaan.

Goedkeuring Gemeente Rosmalen

sinckstraat. Dat lukt: het kerkgebouw wordt 13 juni 1967 ingezegend door deken J. Brouwer. Er is plaats voor 375 mensen en er zijn 2500 parochianen. Het is een houten noodkerk, er wordt voorlopig nog niet gesproken over een definitief gebouw. De pastorie wordt gevestigd in de C. Wüststraat. De parochiegrenzen worden bepaald door wat we nu nog Hintham-Zuid noemen. De parochianen zelf zijn zeer actief en er wordt dan – naast het verantwoordelijke kerkbestuur – al snel een parochieraad geformeerd. Die heeft op alle terreinen veel inspraak, wordt om advies gevraagd en wordt overal bij betrokken. Er rijzen al vrij snel problemen tussen de parochieraad en de pastoor, met name over diens huisvesting. In een brief naar bisschop Bluijssen wordt zelfs gesproken over een chaos. Van Gastel belooft de problemen te bespreken met de bisschop, maar schijnt dat na te laten. Hij vertrekt in 1970 naar Oploo en wordt opgevolgd door pastor Van de Ven. Later komt pastor Rottier. Er is dan nog geen school bij de parochie. Wel is er een openbare school in de wijk en in 1970 wordt er iemand voor anderhalf uur per week benoemd aan die school voor het geven van godsdienstles. De begroting voor 1968 bedraagt f 40.800, er is dan een nadelig saldo van f 12.500. Het kerkbestuur vraagt het bisdom om enige clementie voor de verplichte afdrachten. De toelage voor de pastoor en zijn huishoudster over 1967 bedraagt f 6620. De opbrengst van de gezinsbijdragen over datzelfde jaar is f 7722, de collecten brengen f 4568 op. Er zijn in de beginjaren 4 missen op zondag, waarvan 1 's avonds. Ook op zaterdagavond is er een mis. In 1974 wordt het samenwerkingsverband Interim Oost opgericht. Daarbij lijken te horen de Willibrorduskerk in Hintham-Zuid, de Pauluskerk aan de Van Broekhovenlaan en de H. Hartkerk. Er wordt in deze tijd ook

gesproken over het bouwen van een nieuw gemeenschapshuis in Hintham-Zuid, waarin ook een kerkruimte voor 100 personen zou komen, eventueel uit te breiden tot 300 parochianen. Er is dan zelfs al een architectenbureau bij de plannen betrokken: Calis uit 's-Hertogen-

Ligging aan de twee genoemde straten

bosch. De gemeente Rosmalen is sterk betrokken bij dit overleg. Gedacht wordt aan een kerkruimte, een gymzaal, bibliotheek, kinderopvang, Wit Gele Kruis, bejaardensociëteit. Er is ook enige angst merkbaar dat de Annakerk gaat verdwijnen. Het bouwen van een multi-functionele ruimte achter de Annakerk hoort ook tot de mogelijkheden. Zou dit allemaal niet lukken, dan is ook de voormalige Annaschool nog in beeld als gemeenschapsruimte. De stichtingskosten voor een te bouwen gemeenschapsruimte worden begroot op f2.609.460,-. Deelname aan het project door het kerkbestuur is van cruciaal belang. Per 1 juli 1976 vertrekt pastor Rottier. Men is nu bang

voor sluiting van de Willibrord. Op 26 april werpt Herman van Vliet zich op om als pastor te fungeren in een nieuw gemeenschapshuis. De iets verderop gelegen Pauluskerk verdwijnt. Men constateert dat de bouwkundige staat van de Annakerk toch niet zo slecht is als eerst werd gedacht. In november 1977 blijkt het gebouw van de Willibrord verkocht te zijn aan de Belgische firma Stalens. De vieringen vinden plaats in het Wijk- en Dienstencentrum De Biechten aan de Vincent van Goghlaan. Aan het eind van 1970 bestaat de parochie uit 862 gezinnen. Er zijn 2984 parochianen. Eind september van dat jaar blijken er 525 kerkgangers te zijn. 131 kinderen werden er in 1970 gedoopt, er werden 8 huwelijken gesloten. In 1971 zijn er 482 kerkgangers, in 1972 zijn dat er 343, in 1973 333, in 1972 222. In die jaren zijn er in het weekeinde steeds 3 of 4 vieringen. In februari 1976 neemt pastor Rottier ontslag. De reden is een gebrek aan samenwerking met het parochiebestuur. Er vindt gelukkig wel een afscheidsdienst plaats. Herman van Vliet neemt na drie maanden het stokje over. In 1977 wordt geopperd dat pastoor Jan de Nijs van de Annakerk de uitvaarten en mogelijk ook de sterfensbegeleiding zal verzorgen. Die was overigens wat achterdochtig geworden nadat er geruchten waren dat het in de Annakerk allemaal niet zo lekker zou lopen. Architectonisch zou het gebouw niet goed in elkaar zitten. Het overzicht van 1977 laat zien dat er sprake is van een redelijke liquiditeit. In 1978 is er sprake van financiële nood, men heeft moeite de huur in De Biechten te betalen. Dat betekent overigens niet dat er jaarlijks een feest is voor de vele vrijwilligers: het Kerkuilenfeest. In januari 1980 is er een meningsverschil over de invulling van het gezinspastoraat. Dat zou volgens de kerngroep teveel tijd en energie in beslag nemen. Een en ander leidt tot een oproep om geen bijdrage meer te leven aan de actie Kerkbalans. Pastor Herman van Vliet, neemt ontslag. In deze jaren werkt pastor Theo van Velthoven als een soort vrijwilliger. Er is rond 1980 nog sprake van een soort fusie-parochie onder de naam Interim-Oost. Daaraan nemen deel de Willibrord, de H. Geest, de Pauluskerk en de Hartenkerk aan de Graafseweg. Onduidelijk is wanneer uiteindelijk het doek valt voor de Willibrord. De overgebleven kerkgangers nemen voortaan deel aan de parochie van de H. Moeder Anna.

De medische zorg binnen de gemeente Rosmalen

Jo Versteijnen

Een kleine samenvatting van de geneesheren/dames die vanaf ongeveer 1700 tot heden hun zorg hebben besteed wat betreft de gezondheidszorg in onze gemeente Rosmalen. In 1704, Rosmalen telde toen nog minder dan 1000 inwoners, wordt voor de zorg van de inwoners een dokter/geneesheer Willem van der Goor genoemd. In 1770 werd 6 gulden betaald aan de in Berlicum wonende arts Jan Samion voor hulp aan een dorpsdiener na een ongeval bij het luiden van de klok. In 1781, Rosmalen telt dan 1000 inwoners, heerst er de besmettelijke ziekte cholera of rode loop. Dokter Samion heeft het dan erg druk en krijgt assistentie van een dokter Hopmans. In 1791 wordt dokter Jan Samion officieel als arts van Rosmalen en Nuland aangesteld. Na een jaar neemt hij echter al definitief ontslag en verkast weer naar Berlicum. Vanaf 1793 is dokter Jan Cornelis Jansen in functie en op 1 januari 1808 wordt zijn jaarsalaris vastgesteld op 80 gulden. Dokter Jansen blijft ruim 30 jaar arts in Rosmalen. In 1839 wordt hij opgevolgd door dokter Leestmans. Rosmalen telt dan zo'n 1700 inwoners. Het jaarsalaris van dokter Leestmans is 150 gulden en hij overlijdt reeds op 23 april 1840 een jaar na zijn installatie. Hij wordt in 1841 opgevolgd door dokter J.S.P. Kipp. In 1859, Rosmalen telde toen 2000 inwoners, kwam een

grafzerk Dr Anderegge

later zeer bekwame en gewaardeerde dokter in Rosmalen namelijk dokter Anderegge. Hij werd geboren in Nijmegen op 8 oktober 1831 en overleed in Rosmalen op 4 december 1891. Hij werd begraven op het kerkhof van de Lambertuskerk. Van heinde en verre kwamen de patiënten-waaronder ook toen landelijk bekende personen- naar Ros-

malen om hem raad te vragen. Dokter Anderegge had zich met name gespecialiseerd in "het menselijk water" en werd daarom ook dikwijls de "pisdokter" genoemd. Tussen 1874 en 1896 vinden we in de boeken ook de naam van een dokter F. W. Smulders als arts in Rosmalen. Dokter Anderegge, die zijn woning had op de plaats waar nu de Kentering staat, werd na zijn dood opgevolgd door dokter Heijmans en zijn woning werd de

Huize Anna

mooie villa Anna. Toen nog omringd met een grote parkachtige tuin compleet met koetshuis voor paard en koets nu de huidige villa Fleurie en Driesprong. De villa is gebouwd in 1890 in opdracht van een bakker De Laat uit Utrecht en hij noemde de villa Vreeburg. In 1916, Rosmalen was toen gegroeid tot een gemeente met bijna 5000 inwoners, kwam dokter Hanegraaff van der Kolff naar Rosmalen en hij nam zijn intrek in de Stationsstraat. Veel van de huidige oudere inwoners zullen zich deze dokter nog herinneren en zijn misschien wel onder zijn handen ter wereld gekomen. Dokter Hanegraaff werd geboren op 31 maart 1888 en overleed 11 augustus 1951. Hij maakte de moeilijke oorlogsjaren mee als arts in onze gemeente en moest dikwijls op gevaar van eigen leven naar zijn patiënten. In het begin van zijn loopbaan moest hij nog op de fiets op huisbezoek maar al snel kocht hij zijn eerste wagen bij Marinus Hermens (Marinus de Smid) en de monteur van Marinus leerde hem in de nieuwe Hudson de kneepjes van het autorijden. Na het overlijden van dokter Hanegraaff in augustus 1951 nam dokter Kuenen zijn plaats in als

huisarts voor Rosmalen. Dokter Kuenen is tot januari 1965 als arts in Rosmalen gebleven. De echtgenote van dokter Kuenen is bij een noodlottig ongeval in het Franse Marseille in 1959 om het leven gekomen. Een dokter uit Rosmalen, beter gezegd uit Hintham, mogen we zeker niet vergeten namelijk dokter Koppens. Hij is ongeveer 40 jaar huisarts geweest in Hintham, maar had zijn praktijk in heel Rosmalen. Hij stopte in 1977 als huisarts. Ook hij maakte de woelige oorlogsjaren mee en was zeer actief in de ondergrondse knokploeg de KP. Bij de geboorte van de meeste kinderen in Rosmalen waren zeker ook de vroedvrouwen heel belangrijk. In vaak heel moeilijke omstandigheden moesten zij hun belangrijk werk doen. Twee dames waren zeer be-

klooster van meeuwen

klooster van Meeuwen werden enkele oudere mannen liefdevol verzorgd door de nonnen. Een voorloper dus van het huidige Annenborch, waarvoor op 7 mei 1971 de eerste steen werd gelegd aan de Schoolstraat en dat nu een prachtig onderkomen heeft op De Hoef. In Juli 1945 werd landgoed de Duinsche Hoeve aangekocht door de zusters van Liefde uit Tilburg om daar het sanatorium Mariaoord – dat in het Noord-Limburgse Gennepe helemaal was verwoest – weer op te bouwen en uit

Mariaoord in 1971

te groeien tot het huidige prachtige verzorgingstehuis. Zo zijn we stilaan gekomen bij de huidige huisartsen en maatschappen en hebben we op De Hoef zelfs een dependance van het Jeroen Bosch ziekenhuis. In Den Bosch zelf zijn de verschillende ziekenhuizen samengevoegd tot een groot JBZ-ziekenhuis met al zijn specialismen op zorggebied dat door de huisartsen niet gegeven kan worden.

Dina Wonders

kend in onze gemeente, vroeger Truus van Hirtum – de Laat en later Dina Wonders. Vooral in de bevrijdingsperiode van WOII ging Dina s' nachts op gevaar voor eigen leven toch naar een kraamvrouw om te helpen. Door de geweldige uitbreiding van Rosmalen in de latere jaren- in 1965 telde Rosmalen al 14000 inwoners- kwam er plaats en behoefte voor meerdere huisartsen. Dokter Kuenen werd na zijn afscheid opgevolgd door dokter van der Meer, maar we kregen ook dokter Teunissen en dokter Moors. In Hintham kwam de – in Empel geboren – dokter Mulders, dokter Loonen kwam en dokter Falke als collega/opvolger van dokter Teunissen, met dokter Gerritse kwam volgens mij de eerste vrouwelijke arts in Rosmalen. Zeker zijn er nog meer huisartsen geweest binnen onze gemeente die ik hier nog niet genoemd heb. Ook aan de oudere en hulpbehoevende medemens werd gedacht in Rosmalen. Al jarenlang zijn Coudewater en ook De Binckhorst bekende plaatsen voor de opvang van geestelijk en lichamelijk gehandicapte mensen en in het

Het kerkelijk verenigingsleven in Hintham

Gerrit Mol

Van 1966 tot 1968 werkte in de Annaparochie in Hintham kapelaan Chris van Dorp. Deze man schreef een uitvoerige geschiedenis van de Hinthamse Annakerk. Henk de Werd zal daar ongetwijfeld gebruik van gemaakt hebben in zijn geschiedschrijving over die kerk. Een klein stukje wil ik hier nog eens vermelden, omdat het bij onze lezers en bij mij veel herinneringen oproept. Dan heb ik het over het kerkelijk verenigingsleven. Van Opdorp vertelt dat we wel de oprichtingsdata terug kunnen vinden, maar niet of deze clubs ook functioneerden. De eerste kerkelijke verenigingen waren broederschappen. Deze hebben een uitdrukkelijke godsdienstige bedoeling. Ze willen vooral de vroomheid van de gelovigen stimuleren. Binnen elke vereniging waren aflaten te verdienen die door de paus verleend waren. Meestal kon men lid worden bij gelegenheid van de plechtige H. Communie, dus zo rond de 12 jaar. De oprichting van een broederschap in een parochie blijft van kracht tot honderd jaar na de dood van het laatste lid, tenzij anders bepaald is. Dat is goed te weten, want de parochie Heilige Moeder Anna werd gesticht in 1910, dus de geldigheid van onderstaande broederschappen is dus nog maar kort geleden verlopen!

Op 13 mei 1910 werden in Hintham opgericht:

- de Broederschap van de Allerheiligste Drieëenheid;
- de Broederschap van Onze Lieve Vrouw van de Berg Karmel;
- de Broederschap van de Zeven Smarten van Maria;
- de Broederschap van het Lijden van Onze Heer Jezus Christus;
- de Broederschap van de Onbevleete Ontvangenis.
- Vervolgens worden genoemd:
- de Broederschap van het H. Sacrament;
- de Broederschap van de levende Rozenkrans;
- de Broederschap ter bestrijding van godslastering en ontuchtige taal;
- de Broederschap van Sint Franciscus Xaverius;
- de St. Pieterspenning;
- de Broederschap van het H. Hart;
- de Broederschap van het Apostolaat des Gebeds.

Pastoor van Thiel (1910 -1931) was directeur van al die broederschappen met volmacht om tijdens zijn pastoraat leden op te nemen. De indruk is dat het bij al die oprichtingsakten gebleven is. Wat zeker niet bij de oprichting gebleven is, zijn de drie pauselijke missiegenootschappen. Op 20 februari 1916 werd de H. Kindsheid opgericht en in januari 1919 de

Annakerk jaren tachtig

Voortplanting des Geloofs. Het S. Petrus Liefdewerk wordt niet genoemd, maar zal er zeker wel geweest zijn. De aandacht voor de missie bestaat nog steeds volop, al is de organisatie wel vernieuwd in de loop van de jaren. In februari 1918 is ook nog de Sint Fidelisbond opgericht, eveneens een missievereniging. Dan hebben we nog de oprichting op 6 mei 1917 van de Derde Orde van St. Franciscus. Ene pater Arsenius werd daarvoor opgetrommeld, maar de geschiedenis vermeldt niet van enig vervolg. In november 1921 ontstond nog de Erewacht en daarmee hebben we de strikt kerkelijke verenigingen of organisaties wel gehad. Daarnaast hebben we natuurlijk nog de verenigingsvormen die niet strikt kerkelijk zijn, maar wel door de kerk geïnspireerd. De binding was er natuurlijk wel door de aanwezigheid van een geestelijk adviseur. We denken dan aan de vak- en standsorganisaties, zoals het R.K. Werkliedenverbond (later KAB, vervolgens NKV, nu CNV of FNV). Maar eigenlijk draaide vele jaren het hele verenigingsleven onder inspiratie (vaak: controle) van de kerk, al was het door de kleinschaligheid niet altijd mogelijk om zich daarbij tot het dorp Hintham te beperken.

Aantekeningen uit Brabantia

Gerrit Mol

Snuffelend in oude jaargangen van het tijdschrift Brabantia (gekregen van Wil van den Elzen) trof ik enkele aardige gegevens aan. Ik presenteer ze hier als leesvoer.

Kengetallen Rosmalen.

- Welvaartsniveau 1791 – 1792: aantal inwoners 1288
- vermogenden in % van het aantal inwoners 71,5
- minvermogenden 16,1
- onvermogenden 8,3
- armen 4,1

Gelegenheden tot het drinken van gedestilleerd in 1792:

- aantal inwoners 1288
- tappers en herbergiers 20
- inwoners per tapperij 64

Dubieuze pastoor

In 1848 werd als pastoor in Rosmalen benoemd Johannes van der Heyden uit St. Oedenrode. Waarschijnlijk wordt hij bedoeld als een journalist uit Drente, een zekere Meeter, het heeft over een ontmoeting in de kerk van Heeze, waar Van der Heyden toen kapelaan was. Hij kwam naar Heeze op verzoek van koning Willem II die meer wou weten over de Heezer predikant. Meeter spreekt dan over de verderfelijke heerschappij van de clerus. “Deze bevorderaars der achterlijkheid bezitten ongelukkigerwijze een volstreckte macht over de armen en onontwikkelden. Zij bemoeien zich met alles wat te maken heeft met het leven en ook met hetgeen er niet mee te maken heeft. Zij bepalen niet alleen wat hun kudde gelooft en denkt, maar ook wat zij doet, wat zij vermijdt, wat zij eet, drinkt of zegt en wat zij verbergt. Haar aandacht strekt zich zelfs uit tot de kleding, vooral wat die der vrouwen betreft.” Ook vermeldt Meeter een scherpe terechtwijzing naar enkele protestanten die min of meer toevallig in de katholieke kerk terecht kwamen. Natuurlijk kwamen die uit het noorden. F.A. Brekelmans, de schrijver van dit artikel, dat ik vond in een uitgave van het tijdschrift Brabantia uit 1958, betwijfelt overigens de juistheid van Meeter’s verhaal. Hij zegt wel dat het zo goed als zeker is, dat in de preek waar Meeter het over heeft, òf de pastoor of de kapelaan van de Heezer parochie aan het woord geweest moet zijn. De pastoor was toen Johannes Gast uit ’s-Hertogenbosch, kapelaan was de eerder genoemde Van der Heyden. Hij stierf in Rosmalen in 1867. “Beiden waren onvervalste Noordbrabanders,” besluit Brekelmans.

HEEMKUNDEKRING ROSMALEN DANKT ZIJN SPONSORS

Boundless Business Consultancy	Heihoeven 53	5244 GK	Rosmalen
Timmers Bouwbedrijf bv.	Heikampweg 6	5249 JX	Rosmalen
P. Hoedemakers & Zn. bv.	De Grote Elst 40	5246 JP	Rosmalen
Soos Satisfaction	Fort Alexanderstraat 31	5241 EX	Rosmalen
Dierenspecialzaak Nico van den Berg	Oude Baan 3	5242 HT	Rosmalen
Gebr. Voets Weg- en Waterbouw	Vinkenveld 4	5249 JP	Rosmalen
Car-O-Tech	Hoogstraat 5	5258 BA	Berlicum
v.d.Weide Holding	Pastoor de Leijerstraat 5	5246 JA	Rosmalen
Bouwbedrijf van Niftrik	Friezenstraat 2	5249 JS	Rosmalen
Bouwman Oliehandel bv.	West eind 2	5245 NL	Rosmalen

1200

0

ROSMALEN

HEEMKUNDEKRING - ROSMALEN